

TÜRK TOPLUM DÜŞÜNÇESİNDE BATICI ÜÇ TARZ SİYASET ANLAYIŞI: KEMAL TAHİR AYRIMI VE OSMANLI/DOĞU DEVRİMCİLİĞİ

Ertan EĞRİBEL*

ÖZET: Batıcılışma toplumlar arası ilişkilerde devletin yeri ve rolüyle ilgili köklü bir kimlik değişimini belirtmektedir. Türk toplum düşüncesinde de devletin yaptığı bu temel seçime bağlı olarak konu ve sorunlar değişmiştir. Gelişmelerin anlaşılması, yeni kimliğin tanıtılması ve tartışılmasında Türk edebiyatı önemli bir rol oynamıştır. Batıcılışma dönemi edebiyatı devletin siyasi seçiminin izdüşümü olarak ortaya çıkmıştır. Devletin Batıcılışma seçiminin devlet düzeyinde bir açıklama ve çözüme, diğer deyişle dünya görüşüne dönüşmemiş olması yönetimde farklı kadroların ve görüşlerin varlığına, kadro ve görüş değişimine izin vermiştir. Edebiyatçılarımızın düşünür kimlikleri devletin Batıcılışma seçimi ve çözümünü dışına çıkarmamıştır. Kemal Tahir'in Türk toplum düşüncesinde edebiyatçı ve düşünür olarak özel konumunu ve rolünün farklılığı burada ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batıcılışma, Kemal Tahir, Üç Tarz-ı Siyaset.

The Western Three Styles of Political Understanding in Turkish Social Thought: The Kemal Tahir Distinction and Ottoman/Eastern Revolutionaryism

ABSTRACT: The process of Westernization indicates a profound identity transformation concerning the place and role of the state in inter-societal relations. In Turkish social thought, the subject matter and issues have changed depending on the fundamental choices made by the state. Understanding the developments, introducing and discussing the new identity has been significantly influenced by Turkish literature. The literature of the Westernization period emerged as a reflection of the state's political choices. The fact that the state's choice of Westernization did not transform into an explanation and solution at the state level, in other words, into a worldview, allowed the existence of different cadres and perspectives in governance and permitted changes in both cadre and perspective. The intellectual identities of our writers have not transcended the state's choice and solution of Westernization. Kemal Tahir's unique position and role as a literary figure and thinker in Turkish social thought become apparent in this context.

Keywords: Westernization, Kemal Tahir, Three Styles of Politics.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, ertanegribel@yahoo.com.tr, ORCID:0000-0003-1742-8006.

Giriş Yerine: Kemal Tahir'in Romancı ve Düşünür Kimliği

Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100 yılı, aynı zamanda Kemal Tahir'in ölümünün 50. yılı. Kemal Tahir Cumhuriyet sonrası Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki farklılık ve devamlılığı Batıcılışma sorunu/çözumsuzlüğü temelinde, bütünlüğü içinde ele almıştır. Mevcut "üç tarz" Batı siyasi seçimleri ve dünya görüşü dışında Türkiye'ye yeni ufuk açmaya çalışan tek romancı ve düşünürümüzdür. Günümüzde de gündemde olmasının nedeni budur. Osmanlı, Batıcılışma seçimiyle devlet/toplum sorunlarını aşamadığı gibi Osmanlı sonrası da sorunlarına çözüm bulamamıştır. Bu çalışmada Kemal Tahir'i romancı ve düşünür kimliğini birlikte ele alacağız. Kemal Tahir Batıcılışma dönemi Türk toplum düşüncesinde Doğulu/Osmanlı devrimcisi bir kırılma/ayrım olarak romanları ve görüşleriyle önemini korumaktadır. Kemal Tahir öncelikle bir Türk edebiyatçısı/romancıdır. Ancak biz Kemal Tahir'i sadece bu özelliği ile değerlendirmek/sınırlandırmak istemiyoruz. Batıcılışma sonrası Türk edebiyatını ele aldığımız zaman en önemli özelliği devletin yaptığı siyasi seçim, değişim ve sorunlarla yakından ilgili olmasıdır. Sanatçı-edebiyatçı kimlikleriyle öne çıkan yazarlarımızın bir özelliği de edebiyatçı kimliklerinin yanında düşünür kimlikleriyle tanınmasıdır. Batıcılışmadan bu yana ortaya çıkan genel değişime bağlı olarak edebiyatımız buna koşut bir gelişme içindedir. Çok yakın zamanlara kadar sanat-edebiyat bu gelişmenin hem bir uzantısı hem de tartışılması olarak öne çıkmıştır. Kemal Tahir bu eğilimin Batıcılışma seçimi dışında bir devamcisidir.

Türk toplum düşüncesinde edebiyatçılarımızın çoğu zaman devletin yaptığı yeni siyasi seçimin savunulması ve tartışılmasında öncü olduklarını söyleyebiliriz. Edebiyatçılarımız sanatçı kimlikleri yanında düşünür kimlikleriyle Türk toplum düşüncesine etkide bulunmuşlardır. Batıcılışma toplumlar arası ilişkilerde devletin yeri ve rolüyle ilgili köklü bir kimlik değişimini belirtmektedir. Türk toplum düşüncesinde de devletin yaptığı bu temel seçime bağlı olarak konu ve sorunlar değişmiştir. Gelişmelerin anlaşılması, yeni kimliğin tanıtılması ve tartışılmasında Türk edebiyatı önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan Türk edebiyatı ve edebiyatçıları sadece Rus edebiyatında öne çıkmış yazarların modern Rus düşüncesinde ve siyasetinde etkili olmalarıyla karşılaştırılabilir. Edebiyatçılarımız Osmanlı'nın Batıcılışması akımının habercisi, öncüleri, sözcüleri olmuştur. Sanat-edebiyat bir tür "uygarlık kimliği ve millî terbiye"yi gözeten bir disiplin/bilinçlenme olmuştur. Bu dönemin sanat-edebiyatçıları divan edebiyatında olmayan makale, tiyatro, roman, hikâye, anı, eleştiri gibi yeni edebiyat türlerini getirmişler ve başarılı örnekler ortaya koymuşlardır. Tarih anlayışı değişmiştir. "Türk edebiyatı" terimi sanatçılarımızın Batı'dan aldıkları yeni türlerle devletin/toplumun sorunlarını ele alması ve kendi sözlerini ortaya koyma çabası nedeniyledir. Sanat-edebiyat aracılığıyla siyasal, toplumsal konular ile birlikte gündelik olaylar da tartışma konusu olmuştur. Bu durum Türk toplum düşüncesine bir dinamizm kazandırmıştır. Vatan, millet, hürriyet, hak, hukuk gibi yeni görüş ve kavramları getirirken "devlet/toplum için sanat-edebiyat" anlayışı, genel kabulü oluşturmuştur. Yeni sanat-edebiyatın düşünce bütünlüğü ve gündelik hayat ile ilişkili gelişmesi, tartışma konuları ve dil alanında da yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Batıcılışma sonrası Türkiye'de sanat-edebiyat edebî-kültürel çerçeveden siyasal ve toplumsal alana yönelmiştir. Batıcılışma devlet sorunundan toplum/toplumsallaşma sorununa doğru evrilmiştir. Artık Batıcılışma sadece yönetim düzeyiyle sınırlı değildir, toplumsal alana da nüfuz eden yeni bir siyasi dayanak oluşturulmuştur. Batıcılışma dönemi edebiyatı esas önemini devlet/toplum düzeyinde yeni siyaset/kimlik edinme çabası içinde kazanmıştır. Edebiyatçılarımız devlet görevlisi olarak Batı izleyiciliği ve aktarmacılığına karşın devlet/toplum sorunlarına ilgi duymuşlardır. Başlangıçta edebiyatçılarımızın öne çıkması Osmanlı'da devletin Batıcılışma askerî-siyasi seçimine karşılık Batı dünya görüşünü alma konusunda hevesli olmamasından kaynaklanmaktadır. Edebiyatımız mevcut siyasetle iç

içe olduğu gibi muhalefetin sözcülüğünü de yapmıştır. Devletin Batıcılığa seçimi ve yeni kimliği devlet/toplum sorunlarıyla ilişkili olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Vefik Paşa, Samipaşazade Sezai, Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Mehmet Âkif, Halide Edip, Halid Ziya, Reşat Nuri, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Nazım Hikmet, Kemal Tahir siyaset, gündelik yaşam ve yeni konularla yakından ilgilidirler. Kendi siyasi kimliklerini ve dünya görüşlerini sanat-edebiyat aracılığı ile oluşturma, ifade etme çabasıdadırlar. Sanatçı-edebiyatçı kimlikleri ile düşünür kimlikleri iç içe girmiştir. Sadece sanat-edebiyat alanı içinde değerlendirilmeleri eksiklik taşır. Türkiye’de sosyolojinin ve diğer toplum bilimlerinin Türk edebiyatı ve edebiyatçılarına olan ilgisi de bu nedendir. Sosyologlarımızın Kemal Tahir’e duyduğu ilgi de sosyolojinin temel konu ve sorunları karşısındaki tavrıyla ilişkilidir.

Batıcılığa dönemi Türk edebiyatını genel çizgileriyle belirlemek istediğimizde -kendi içinde farklılıklara, karşıtlıklara rağmen- ortak özelliği yeni siyasi seçime/kimliğe paralel olarak bilinç oluşturma, aktarma ve yaygınlaştırma çabası olmasıdır. Bu nedenle mevcut yönetimle çekişmeye, yakınlığa ve uzaklığa, yakınma ve muhalefetlerine rağmen çabaları devletçe desteklenmiştir. Sanat, edebiyat ve dil ile ilgili tartışmalar, akımlar yeni dünya görüşünü ve kimliğini tanıtmaya ve oluşturma çabasıyla ilişkilidir. Sanatçı-edebiyatçıları arasında uyumsuzluk devletin temel seçimi ile ilgili değildir. Devletin Batıcılığa seçimi Batı içi çelişkilere dayalı olarak askerî-siyasi düzeyde farklılık göstermektedir. Siyaset ve dünya görüşü düzeyinde bütünlük ve devletin siyasi tekeli/otoritesi tartışmalıdır. Devlet ile toplum arasındaki ikilik yanında, eski ve yeni yönetim kadroları arasında ikilik sürmektedir. Bunun yanında yeni kadrolar da İngiliz, Alman, Rus taraftarı olarak kendi içinde ayrılmıştır. Batıcı farklı kadroların kendi aralarındaki çekişme ve uyumsuzluk mevcut yönetimdeki kadroya yakınlık veya uygulamaların dışında kalmalarıyla ilişkilidir. Kemal Tahir’in ana konusu ve sorunu, Batıcılığa siyasi seçimidir. Romancı ve düşünür kimliğini belirleyen de yine Batıcılığa olayına yaklaşımıdır. Bu yönüyle dönemin siyasi seçimi ve açıklamalarına karşıt bir konumda bulunmaktadır.

Batıcılığa ve Üç Tarz Siyaset Ayrımı Dışında Kemal Tahir’in Kimliği

Osmanlı’da devletin Batıcılığa ilgisi başlangıçta askerî-siyasi düzeydedir. Batı dünya görüşünü almaya istekli olmamıştır. Amaçları Batı dünya egemenliği içinde yeni bir rol almak, Batı üstünlüğünü paylaşmaktır. Toplum düzeyinde kimlik ve dünya görüşü değişikliği söz konusu değildir. Toplumun Doğulu/Türk/Müslüman özellikleri vurgulanmaya devam edilmiştir. Osmanlı’nın Batı düşünce biçimlerine ve sorunlarımıza olan ilgisi öncelikle sanat-edebiyat aracılığı ile olmuştur. Vatan, millet, milliyetçilik, hürriyet, hak, hukuk, adalet, Türkcülük, İslamcılık ile ilişkili yeni kavramlar edebiyat aracılığı ile düşünce dünyamıza girmiştir. Edebiyatçılarımız siyasi anlamda yeni görüşlerin gündeme gelmesine, oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Batıcılığa dönemi Türk edebiyatının siyaset, dergicilik, gazetecilik ile iç içe girmesi rastlantı değildir. Geleneksel edebiyatımızın da en önemli özelliği devletle/siyasetle iç içe olmasıdır. XIX. yüzyıl sonrası Türk edebiyatı devletin Batıcılığa girişimlerine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Geleneksel Osmanlı/devlet yönetimine yönelik eleştiriler yanında, yeni temel siyaset seçiminin temsilcisi olmuşlardır. Tanzimat edebiyatı, Meşrutiyet dönemi edebiyatı, Cumhuriyet dönemi edebiyatı gibi ayrımlar Türk edebiyatının siyasete olan yakın bağını göstermektedir. Bu değişim kendi doğal süreci içinde düz bir çizgide gelişmemiştir ancak her dönemin bir sonrakine bazı deneyimler aktardığı, geçmiş ve süreklilik oluşturduğu söylenebilir. Farklı dönemler ve siyasette değişim yönetiminde farklı kadrolarla sürdürülse bile toplum düzeyinde kimliğimizde ve Doğu toplumlarıyla ilişkimizde Cumhuriyet dönemine kadar dramatik, derin hesaplaşmalar, kopuşlar yaratmamıştır. Batıcılığa içinde her dönem, devlet/toplum düzeyinde değişim, doğruları ve yanlışlarıyla bir önceki dönemi içererek yeni başlangıçlar oluşturmuştur.

Batıcılışma dönemi edebiyatı devletin siyasi seçiminin izdüşümü olarak ortaya çıkmıştır. Edebiyatçılarımız kendilerini öne çıkarmak için aralarında rekabet ve çekişme içindedir. Mevcut yönetime/kadrolara karşı muhalefet ederken kendilerini gündeme getirmek için halkın temsilcisi gibi görünmüşlerdir. Toplum değerlerini ve kimliğini devletin siyasi seçimine dönüştürürken farklı dünya görüşlerini savunarak ayrılmışlardır. Devletin kendi görüşlerini yeterince dikkate almamasından yakınmaktadırlar. Bunun için yönetici/devlet ile yönetilen/toplum arasındaki ikilikten (Batıcı siyaset/kadrolar ile Doğulu toplum arasındaki terslik) faydalanmışlardır. Yönetim kadrolarının tutum alışlarını, uygulamalarını eleştirerek kendi görüşlerini gündeme getirme çabasındadırlar. Devletle kaynaşma ve Batı'ya yaslanma konusunda devletin temel siyasi seçimiyle uyuşma içindedirler. Devletin Batıcılışma seçiminin devlet düzeyinde bir açıklama ve çözüme, diğer deyişle dünya görüşüne dönüşmemiş olması yönetimde farklı kadroların ve görüşlerin varlığına, kadro ve görüş değişimine izin vermiştir. "Üç tarz-ı siyaset" (Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük) tartışmasına bu açıdan bakmak gerekir. Batı içi farklı siyasetlere askerî-siyasi ittifak ilişkisine bağlı olarak farklı kadrolara dayalı üç tarz siyaset, imparatorluğun verdiği imkânlarla dayanarak Batıcılışma çerçevesinde birlikte savunulmuştur. Devletin Batıcılışma seçimi temel uygarlık ve kimlik değişimini belirtmektedir. Bu kimlik değişiminde devlete ait siyasi duyarlık ve kaygılar hâkim durumdadır. Toplumlararası ilişkilerde çelişki ve çatışmalar, bölünmeler ve dengeler, stratejik ve taktik çıkarlar üç tarz-ı siyaset ayrımıyla ifade edilmiştir. Irk, soy, dinî kökenler, mutlaklaştırmalar, inançlar belirleyici olmamıştır. Yönetimde imparatorluğun vermiş olduğu imkânlarla dayalı siyasi kültür korunmuş, Gayrimüslim kesimleri de kapsayacak esnek bir tutum izlenmiştir. Bu süreçte Batıcılışma temel seçimi ile Türkçülük, İslamcılık görüşleri arasında karşıtlık söz konusu değildir. İttihat ve Terakki devlete el koyunca, devletle özdeşleşince dünya görüşü oluşturmak zorunda kalmıştır. Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" formülüyle birbiriyle uzlaşmaz görünen görüşleri/kadroları uzlaştırmaya çalışmıştır.

Kemal Tahir'in görüşleri Türk toplum tarihi serüveni ve kimliğiyle, yaşadığı dönemin koşullarıyla ilişkili olarak gelişmiştir. Kemal Tahir Osmanlı'nın tasfiye edildiği, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemin bütün çalkantılarını yaşamıştır. I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi dünya üzerinde büyük değişikliklerin ortaya çıktığı, sosyalizmin artık bir dünya görüşü olmanın ötesinde devlet düzeyinde uygulama biçimi olarak gündeme geldiği dönemin imkânları ve sıkıntılarından da etkilenmiştir. Kemal Tahir, Atatürk'ün sağlığında sosyalist olarak "donanmayı isyana teşvik etmek" düzmece suçlamasıyla tutuklanmış, II. Dünya Savaşı sırasında hapiste kalmıştır. Savaş sonrasında genel af ile hapisten çıktıktan sonra Doğu ülkelerinde yükselen bağımsızlık savaşları ve sosyalizm dalgası sırasında da sosyalizm anlayışı, romanları ve tutumuyla Türk toplum düşüncesinde etkili olmuştur. Ancak hayatının her döneminde Batı kalıplarıyla düşünmeye, aktarmacılığa karşı olmuştur. Sosyalizm ile ilişkisi de bu yöndedir. Kemal Tahir XX. yüzyılın en önemli olaylarını yaşamış ve bunlara karşı bir tavır oluşmuştur. XX. yüzyıl, XIX. yüzyılın devamıdır ve Doğu-Batı çatışmasında veya dünya ve Türk tarihinde son 200 yılı belirleyen ve günümüzü de etkileyen iki olay XIX. yüzyıl başında Osmanlı'nın Batıcılışması ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bir dünya savaşı pahasına Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıdır. Dünya ve Türk toplum tarihini belirleyen bu iki temel olay konusunda Kemal Tahir'in görüşü olmaması, etkilenmemesi mümkün değildir. Doğu'nun askerî-siyasi öncü gücü Osmanlı'nın dünya savaşından yenik çıkması sonrasında Batı için artık mesele Doğu ile yeni ilişkiler oluşturulması ve sürdürülmesinin ötesinde dünya egemenlik düzeninin mutlaklaşmasıdır. Bunun önünde iki engel, dünya savaşı sırasında ortaya çıkan Bolşevik Devrimi ve Anadolu Türklüğünün isyanıdır. Bolşevik Rusya ve Yeni Türkiye'nin yolları birbiriyle birleşmiş ve farklılaşmıştır. Kemal Tahir bir Türk sosyalisti olarak dünya ve Türk tarihinde etkili olan Osmanlı Batıcılışması ve Osmanlı'nın yıkılması olayı üzerinde durmuş, buradan kendi devrimci sosyalizm anlayışını geliştirmiştir. Batı

sorunu, Türk/Osmanlı kimliği ve sorunu üzerinde durması Batı sosyalizminin ve Türkiye'nin sorunlarını aşmak içindir.

XIX. yüzyıl sonrası Osmanlı için Batı sorunu, Batı için Doğu/Türk sorunudur. Reval Anlaşması sonrası Batı'da kendi içindeki çekişmelere rağmen Osmanlı'nın tasfiyesi konusunda ortak bir tavır ortaya çıkmıştır. Artık Türkiye'de devletin/toplumun bekası temel mesele olmuştur. Başlangıçta Batı güdümünde Osmanlı'ya karşı milliyetçi isyanları önleme çabasında devletin yetersiz kalması yeni çözüm bulunmasını gerektirmiştir. Yönetime aday kadrolar, mahallî güçlerin ve marj dışı unsurların da desteğini alarak Osmanlı tarihi-coğrafyasında komitacı/ihtilalci yöntemler de (Kemal Tahir'in özellikle eleştirdiği eğilim) kullanmaya başlamışlardır. Devletin ve kadroların zaafı bu yönde aşırılıkların denetimini zorlaştırmıştır. Ancak bu aşırılıklar sapma olarak kalmış, temel askerî-siyasi örgütlenmenin yerine geçmemiştir. Balkanlarda ve Trablusgarp'ta, Suriye'de, Kafkasya'da İttihat ve Terakki'ye bağlı subaylar Batı yayılmacılığına karşı bağımsız ama Osmanlı denetiminde cumhuriyetçi nüveler ve örgütlenmeler oluşturma çabasında olmuşlardır. Artık mesele imparatorluğun varlığının savunulmasının ötesinde Anadolu'daki varlığımızın savunulmasına ve Anadolu Türklüğü ekseninde yeni düzen arayışına dönüşmüştür. Osmanlı'da devlet/toplum düzeyinde ilk büyük travma Balkan isyanları sonrasındadır. Osmanlı başlangıçta bir Balkan devleti olarak Doğu-Batı çatışmasında Batı'ya karşı Doğu'nun öncü gücü olmuştur. Balkan Türklüğünün tasfiyesi Doğu-Batı çatışmasında Anadolu'yu Doğu savunmasının sınırı ve savaş alanı hâline getirmiştir. İstanbul'un işgali, saltanatın/devletin teslimiyeti bunun en önemli başlangıcıdır.

Osmanlı'nın anayurdu Balkanlarda Türk kimliğinin tasfiyesiyle dünya savaşında aynı yöntem Anadolu Türklüğünün tasfiyesi uygulamasına dönüşmüştür. Batı için Anadolu Türklüğünün tasfiyesi Doğu sorununun çözümü açısından büyük bir aşama olarak görülmüştür. Balkanların kaybı, dünya savaşı sırasında Kafkasya ve Arabistan, Mısır gibi cephelerde savaş Anadolu Türklüğü ve askerî-siyasi kadrolar açısından önemli bir deneyim oluşturmuştur. Anadolu Türklüğünün kendi varlığını koruması/savunması Batı'ya karşı isyana, yeni bir örgütlenmeye dönüşürken farklı cephelerde karşılaşılan zorluklar ve imkânlarla birlikte düşünülmüştür. Sovyetler Birliği'nin kuruluşu ve sonrasında iç savaşta karşılaşılan zorluklar karşısında "gizli anlaşmaların açıklanması" ve "Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" şiarı dayanılacak en önemli askerî-siyasi, hukuki zemini oluşturmuştur. Balkan savaşlarından başlayarak sonrasında da Osmanlı askerî-siyasi kadroları İstanbul merkezli Doğulu, Türk, Müslüman kimliğine dayalı savunma birimleri ve bağımsız devlet nüveleri oluşturma çabasında olmuşlardır. Devlet/toplum düzeyinde Osmanlı'yı imparatorluk olarak savunmak mümkün olmayınca Türkçülük ve İslamcılık siyasetleri dışında sosyalizm de bütünüyle dışarda kalmamıştır. I. Dünya Savaşında Çarlık Rusya'sının tasfiyesi ve savaştan çekilmesi Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkmasıyla yeni bir durum oluşmuştur. İstanbul'un işgali sonrasında, Ankara'da kurulan yeni hükümet Sovyetler Birliği ile ittifaka ve sosyalizme uzak durmamıştır. Balkanlarda Türk kimliğinin tasfiyesi sonrası Anadolu Türklüğünün de tasfiyesine karşı hem Anadolu'da kendi gücüne, hem de toplumlar arası ilişkilere dayalı bir direnç ortaya konulmuştur. Sosyalizm ile toplumun Doğulu, Türk ve Müslüman kimliği, Türkçülük, İslamcılık görüşleri uzlaştırılmaya çalışmıştır. Kurtuluş Savaşı sadece Anadolu'da değil, Anadolu dışında da özellikle Kafkas ve Orta Asya cephesinde birlikte ama farklı kadrolarla örgütlenmiştir. Anadolu ve Orta Asya Türklüğü/Müslümanlığı arasındaki ilişki Kemalist ve İttihatçı kadrolar ve siyasetler çerçevesinde birlikte, ayrı örgütlenmeler çerçevesinde yürütülmüştür. Ancak Sakarya Savaşı sonrası Ankara merkezli Anadolu hareketi/kadroları İttihatçılarla, Sovyetler Birliği ve sosyalizmle kesin olarak yolunu ayırmıştır. Osmanlı sonrası kurulan yeni Türkiye devletinin resmî dünya görüşü anti-komünizm, Sovyetler Birliği karşıtlığı olmuştur. Kemal Tahir bu gelişmelerden hem etkilenmiş hem de kendi özgün görüşünü oluşturmuştur. Kemal Tahir

Batıcılışma akımının bir uzantısı olarak gündeme gelen Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık görüşleriyle uyuşmamıştır. Yine Batıcılışma akımının uzantısı olarak gündeme gelen Batı sosyalizmine karşı Türk toplum tarihi ile ilişkili Doğu/Osmanlı sosyalizmi görüşünün savunucusu olmuştur.

Batı Sosyalizmi ve Kemal Tahir'in Doğulu/Osmanlı Devrimciliği

Sosyalizm/Marksizm Batı düşüncesi içinde ayrı bir yere sahip olmasına rağmen her ikisi de Batı düşüncesinin bir parçasıdır. XIX. yüzyıl, Batı dünya egemenliğine rağmen kendi içinde çelişki ve çatışmalarla tanımlanmaktadır. Toplumlar/milliyetçilik ve sınıflar arasındaki çelişki ve çatışma söz konusudur. Batı içindeki çelişki ve çatışmalar Batı dünya egemenliğiyle ilişkili farklı çözüm önerileri olmaktan ileri gitmemiştir. XIX. yüzyıl sonrası toplumun ve dünyanın yeniden örgütlenmesinde öncülük ve sözcülük iddiası Batı dünya egemenliği içinde toplumların ve sınıfların kilit konuları elde tutmanın verdiği ayrıcalıkları, avantajları değerlendirme çabası nedeniyle çatışmaya dönüşmektedir. Anti-Marxiste düşünce yalnızca Batı toplumları ve sınıfları içinde Batı dünya egemenliğinin yönlendirilmesinde Marxisme karşı çıkmakla yetinmektedir. Batı'da toplumlar ve sınıflar arasındaki çekişme ve çatışma sistemin önderliğini ele geçirme kavgasıdır. Çatışma, çekişme Batı dünya egemenliğinin getirdiğini nimetleri paylaşma konusundadır. Batı'nın Doğu karşındaki konumu, üstünlüğü tartışılmamaktadır. Mesele Doğu ile kurulan ilişkilerin yeni bir düzen örgütlenmesine dönüştürülmesinde kimin öncülük yapacağıdır. Marx'ın Osmanlı'ya ve Hindistan'a olan ilgisi (ATÜT değerlendirmeleri) de bu nedendir. Amaç Batı-dışı toplumları Batı dünya egemenliği sistemi içine katmak, ilişkileri dünya egemenlik sistemine dönüştürmektir. Marx'ın burjuvazinin önderliğine eleştirisi Doğu ile ilişkilerde sürekliliği sağlayacak ve Batı içi çelişkileri, çatışmaları aşacak bir sistem oluşturmada yetersiz kalacağına yönündedir. Rusya ile Osmanlı çatışmasına da bu nedenle ilgi göstermektedir. Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesini Batı işçi sınıfı önderliği temelinde dünya devrimini zaafa uğratacağı için karşı çıkmaktadır.

Sosyalizmin en önemli özelliklerinden biri sömürüye karşı çıkmasıdır. Marxisme sömürünün sona erdirilmesinde Batı işçi sınıfına öncülük ve sözcülük vermektedir. Bu elbette tartışılması gereken bir görüştür. Doğu toplumlarının sorunlarının çözümünde Batı'ya öncülük vermek, Batı sorunları, iç çekişmeleri çözüldüğünde Doğu'nun da sorunlarının çözüleceğini beklemek Doğu'yu tarihî değişimin ortağı değil, seyircisi konumuna itmektedir. Bunun ilk farkına varanlarından biri olan Sultan Galiyev Doğu toplumlarının sorunların çözümünü Batı'dan beklemenin yanlışlığına işaret ederek, Doğu'da dünya egemenliğinin sürdürülmesinde Batı işçi sınıfının burjuvazinin siyasetini sürdürmekten başka bir şey önermediğine öne sürmektedir. Ancak Sultan Galiyev Bolşevik/Sovyetler Birliği örgütlenmesinin ve öncülüğünün dışına çıkmadığı için yanılığın içindedir. Devrim sonrası Rusya'nın Doğu ülkeleriyle ve Orta Asya Türklüğü/Müslümanlığı ile ilişkilerinde temelde konumu değişmemiştir. Çarlık Rusya'sının Doğu siyasetiyle Sovyetler Birliği'nin siyaseti arasında temelde değişiklik yoktur. II. Dünya Savaşı'nda Bolşevik Rusya'nın ABD ile müttefik olarak savaşa girmesi, sonra iki kutuplu dünya egemenliğinin işleyişi de bu çerçevededir. Kapitalizme direnç gösteren toplumlar Sovyetler Birliği önderliğindeki sosyalist blok içinde yer alarak mevcut Batı dünya düzenine katılmaktadır. Doğu'da yeni bir düzen ve ilişki değişikliği söz konusu olmamıştır. Batı'da da Batı içi çelişkiler ve sorunlar Doğu sömürüsünden pay alarak çözüldüğünde işçi sınıfı ve sosyalizm öğretisi mevcut düzenle kolaylıkla uzlaşmıştır. Avrupa'da sosyalist partilerin ve işçi sınıfının Batı parlamenter düzeninin bir parçasına dönüşmesi, düzenle ortaklığı rastlantı değildir. Sovyetler Birliği'nin tasfiye olması da dünya çapında mevcut dünya egemenliğine uyum ve sosyalizmin sonu olarak görülmüştür. Günümüzde Batı sosyalizminin seçenek olmaktan çıkmasıyla sosyalizmin öldüğünün söylenmesi, geçmişte mevcut düzene muhalefeti nedeniyle

sosyolojinin dışında bırakılan Marx'ın Batı sosyolojisinin içine dâhil edilmesi rastlantı değildir. Türkiye'de sosyalizmin serüveni de farklı dönemlerde Batı'daki değişime benzer bir değişim içindedir. Sosyalistler Batı izleyiciliğinin ve kalıplarının dışına çıkmamıştır. Kemal Tahir dünyanın ve Türkiye'nin sorunların çözümünde Batı yandaşı aktarmacılığın ve evrenselliğın her biçimine karşı çıkmıştır. Sosyalizmin Türkiye'de Batıcılışma akımının bir parçası olarak devletin/toplumun kimliğini belirlemesine karşı çıkmıştır. Batı eksenli sosyalizm, Türkçülük, İslamcılık görüşleri mevcut devletler arası sistem içinde yer ve rol değişikliği isteğinin dışına çıkmamıştır. Bu nedenle Kemal Tahir'e devletin ve sosyalistlerin bakış açısı temelde değişmemiştir.

Kemal Tahir'in romancı ve düşünür kimliği sosyalizme ve Batıcılışmaya (Batı dünya egemenliğı ve önderliğine) olan bakış açısıyla yakından ilgilidir. Osmanlı sonrasında devlet kesin Batıcılışma seçimini yapmış ve bu seçime destek olacak resmî dünya görüşünü (Türk Tarih Tezi'ni) oluşturmuştur. Edebiyatçılarımız Batıcılışma seçiminin özünü ve temelini değil yönetim ve toplum düzeyinde sorunların dışı vuran ön görüntüsünü, özelliklerini tartışmışlardır. Cumhuriyet sonrası yeni siyasi seçim ve resmî dünya görüşü (Türkçülük) oluşturulmuş olmasına karşın edebiyatımızın bu özelliğı değişmemiştir. Edebiyatçılarımızın düşünür kimlikleri devletin Batıcılışma seçimi ve çözümü dışına çıkmamıştır. Kemal Tahir'in Türk toplum düşüncesinde edebiyatçı ve düşünür olarak özel konumunu ve rolünün farklılığı burada ortaya çıkmaktadır. Kemal Tahir Osmanlı imparatorluk dönemi dünya görüşlerinin uzantısı olan Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık görüşlerinin dışındadır. Cumhuriyet sonrası ortaya çıkan dünya görüşünün ve kadroların da dışında kalmıştır. Hayatının önemli bir bölümünü hapisanede geçirmiştir, çıktıktan sonra da polis gözetimi altındadır. Kemal Tahir Osmanlı/Doğu savunuculuğı ve buna bağlı bir sosyalizm arayışı içindedir. Bu nedenle devlet karşıtı ve muhalif görülmektedir. Kemal Tahir resmî dünya görüşlerinin ve bunu savunan siyasi kadrolarının dışında kalmıştır. Batı sosyalizmi aktarmacılığına da karşı çıkmıştır. Bu iki özellik günümüzde de devam etmektedir. Kemal Tahir farklı dönemlerde bu tutumunu sürdürmüştür. Batı dünya egemenliğine ortaklık/pay alma arayışlarının ve bu yönde itişmenin dışındadır. Mevcut Batıcılışma temel siyasi seçimi ve yandaşı kadrolarla uyuşmamıştır.

Kemal Tahir'i genel tutumu ve düşünür kimliğini ele aldığımız zaman en önemli yönü geleneksel Doğu siyaseti savunucusu sosyalist/devrimci bir yazar olduğudur. Tarihe ve Osmanlı'ya olan ilgisi bu görüşlerine destek olacak devlet/toplum düzeyindeki yerimizin ve rolümüzün ortaya konması ve günümüz sorunlarının çözümünde bu mirastan faydalanmak içindir. Doğu-Batı ayrımının/farklılığının ötesinde çatışmadan söz etmesi devrimci/tarihî birikimimizi açığa çıkarmaya yöneliktir. Kemal Tahir Osmanlı/Doğu sosyalizm anlayışının temsilcisi ve öncüsüdür. Sanat-edebiyat yöntemi de Osmanlı/Doğu sosyalist/toplumcu gerçekçilik anlayışı olarak öne çıkmaktadır. Roman ve sanat tartışmalarına, dünya ve toplum sorunlarına, çeşitli konulara bakış açısı, araştırmalarında elde ettiğı sonuçlar, açıklama ve değerlendirmeleri sosyalist/devrimci açıdan eğilmesinin etkisi altındadır. Ancak bunu düz olarak anlamamak gerekir. Kemal Tahir sosyalist/devrimci bir yazardır, kendisini özellikle Türk romancısı olarak tanımlamaktadır. Arayışı bitmemiştir, çalışmalarını ve tartışmalarını bütün hayatı boyunca sürdürmüştür. Kemal Tahir resmî siyaset ve dünya görüşünün dışında görülen, ama Osmanlı'nın tasfiyesi ve Kurtuluş Savaşı sonrası bir seçenek olarak doğrudan reddedilmeyen Batı/Bolşevik sosyalizm anlayışının da dışındadır. Cumhuriyet sonrasında devlet, dünya görüşü/kimlik düzeyinde temel bir seçim (Türkçülük) yapmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ABD ile yeni ilişkilere bağlı olarak bu seçim tartışmalı hâle gelmiştir. Kemal Tahir farklı dönemlerde devletin Batı düzenine uyum çabası farklı biçimler almış olmasına karşılık bu askerî-siyasi değişimle ve görüşlerle uyuşmamıştır. Kemal Tahir Doğu/Osmanlı devrimcisi olarak başlıca ilgi alanı Türkiye'nin sorunları ve konularıdır. Batı dünya egemenliğı ve Türkiye'nin yaptığı temel Batıcılışma siyasi seçimi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan konu

ve sorunlara ilgisi, mevcut uygulamalara karşı çıkışı, dışarda kalışı bu nedenledir. Sosyalizme, tarihe ve Osmanlı'ya olan ilgisi Türkiye'nin temel sorunlarının çözümüne olan katkısı ölçüsündedir. Bu yönüyle dünya çapında bir romancı ve düşünürdür. Kemal Tahir'i belli etiketlere, yargılara göre değerlendirmek yerine kendi düşünce sistemi ve tutumu içinde değerlendirmek gerekir.

Kemal Tahir'in Düşünce Mirası ve Günümüz İçin Önemi

Günümüzde Kemal Tahir'in ölümünün üzerinden 50 yıl geçmiştir. Sovyetler Birliği tasfiye edilmiş, sosyalizme olan ilgi ortadan kalkmıştır. Ancak Kemal Tahir'in romanları ve görüşleri canlılığını sürdürmektedir. Kemal Tahir'in romancı ve düşünür kimliği yanında siyasi kimliği de ilgi konusudur. Devletin temel siyasi seçimine bağlı olarak ortaya çıkan -kendi adlandırmalarıyla- sağ/muhafazakâr ve sol kesimler savundukları görüşler ve seçimler karşısında Kemal Tahir'i bir yere yerleştirmeye çalıştıklarında zorlukla karşılaşmışlardır. Türkiye'de düşünce akımları takım anlayışı içinde savunulmakta ve sanat-edebiyat anlayışı, sanatçıların kimlikleri buna uygun değerlendirilmektedir. Kemal Tahir Batı kaynaklı mevcut düşünce akımları ve takımların dışında kalması nedeniyle farklı, ayrı görülmekte ve dışlanmaktadır. Diğer yandan hapsilere, baskıya, zorluklara, çilesine karşın mevcut Batı kalıp ve etiketleriyle düşünmeye karşı çıkmayı göze aldığı için "düşüncenin namusu" olarak görülmektedir. Ancak bu tutum Kemal Tahir'in Osmanlı/Doğu savunuculuğu ve sosyalist kimliği dışında değerlendirilmektedir. Osmanlı/Doğu devrimcisi kimliğini ve görüşlerini tanımlama, gündeme getirme amacı da taşımamaktadır ve Kemal Tahir'in kendi bakış açısı ve tutumu içinde değerlendirilmesi söz konusu değildir.

Kemal Tahir sosyalist bir sanatçı ve düşünür olarak Türkiye'nin ve dünyanın sorunlarıyla ilgilidir. Sosyalizm ile toplumun Doğulu, Türk ve Müslüman kimliği arasında bir karşıtlık görmemektedir. Tam tersine bunu sosyalizm anlayışının temeline koyarak Batı sosyalizm anlayışları ve kalıpları dışında kalmaktadır. Yine Batı yandaşı Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık siyaseti ve kadroları dışında kendi kimliği ve görüşleriyle öne çıkmaktadır. Kemal Tahir'in Batı dünya egemenliği karşıtı sosyalist dünya görüşü Türklük ve İslamiyet ile sınırlı değildir. Hindistan, Çin, Afrika, bütün Doğu halklarını kapsayan Osmanlı/Doğu merkezli bir sosyalizm anlayışı vardır. Kemal Tahir'in yerliliği -Batı eksenli modern evrensel-ulusal veya küre-yerel- Batı dünya düzeni içinde muhafazakâr bir yerlilik değildir. Kemal Tahir bütün dünyaya yönelik (evrensel) Doğu sosyalizmi görüşünün sözcülüğünü yapmaktadır. Batı yayılcılığı ve saldırganlığına karşı Osmanlı/Doğu savunuculuğu ve koruyuculuğu siyasetine bu nedenle ilgi göstermektedir. Osmanlı/Doğu sosyalisti olarak temel siyasi konuları ve sorunları tartışma gündemine getirmektedir. Kemal Tahir'in Batı sosyalizmi (Marxisme) ile olan ilişkisini (mevcut Batıcı sosyalist takımların da dışında kalmasını) Batı sosyalizm anlayışının sınırları dışına çıkması, sosyalizm içinde kendi özgün konumu ve katkısı içinde değerlendirmelidir. Türkiye'de sosyalizm eleştirisi çoğunlukla Batı üstünlüğünü ve mevcut düzeni mutlaklaştıran/pekiştiren anti-sosyalizm değerlendirmesi çerçevesindedir. Amaç Batı düzeninin ve sosyalizminin taşıdığı sorunları, sınırları ve zaafı tartışmak değildir. Devletin temel siyasi seçimini/kimliğini doğrulamaya yönelik Batı düşüncesinin bir biçimi ve uzantısı biçimindedir. Türkiye'de sosyalistler de çoğunlukla Batı sosyalizminin kalıplarını, yargılarını Türkiye'ye uygulama çabasındadırlar. Türkiye'de kendilerine verdikleri adlandırmalarla sağ ve sol görüşler birbirlerine karşıt olsa da Batı düzeninin izleyiciliğini ve açmazlarını paylaşmaktadırlar. Dünyada ve Türkiye'de anti-sosyalizm Batı düşüncesinin içinde taşıdığı sınırlıkları daha geniş boyutlarıyla içinde taşımaktadır. Türkiye'nin sorunlarının çözümünde ilgi çekecek, yararlanılacak bir yanı yoktur. Osmanlı ve sonrasında Türkiye'de sosyalizme bakış açısı dünyada görülen değişimlere bağlı olarak farklılık göstermiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Batı'da sosyalist partiler ve işçi sınıfı mevcut savaşı devrimci bir dönüşüme evirmek yerine ülkelerinin paylaşım savaşına destek vermişlerdir. Devrim, gelişmiş bir işçi sınıfının olmadığı Çarlık Rusya'sında gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın son döneminde ve Kurtuluş Savaşı sırasında Batı emperyalizmine ve işgale karşı mücadelesinde Türkiye'de muhalif kadrolar sosyalizmi dışlamamıştır. Toplumun Türk ve Müslüman kimliğine veya Osmanlıcılığa, Pan-Türkçülüğe ve Pan-İslamcılığa karşıt olmadan sosyalizme ve Sovyetler Birliği ile ilişkiye askerî-siyasi ittifak ilişkisi olarak bakmaktadır. Türkiye'de sosyalizm başlangıçta devlet/toplum düzeyinde sorunların çözümüne yönelik yeni kimlik oluşturma çabasının dışında değildir. Anadolu Türklüğünün tasfiyesinin gündemde olduğu bir dönemde sosyalizm Batı'ya karşı direnmenin adı ve bağımsız kimlik arayışımız ile ilişkili olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda siyasi tartışmalara yön verecek kadar etkinlik kazanmıştır. Anadolu Türklüğünün Batı'ya karşı sorunlarını sadece kendi gücüyle çözmesi mümkün değildir. Batı egemenliğindeki Doğu toplumlarını, Orta Asya Türklüğü ve bütün Müslüman halkları da kapsayacak geniş bir cephe açmak açısından sosyalist dünya görüşünün (evrensel düzeyde) yeni kimliğimizi kazandıracak özelliklere sahip olduğu bütünüyle göz ardı edilmemiştir. Ancak savaş sırasında dünya görüşü düzeyinde sosyalizmin temel konularına kadar uzanacak bir genişlik ve değişim, tartışma amaçlanmamıştır. Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı'nı da kapsayan bu süreçte toplum olarak gücümüz ve savaşı sürdüreceğimiz imkânlarımız sınırlıdır. Dünya çapında yeni bir dengeyi ve çatışmayı üstlenecek bir önderliği yeni açılımlarla sürdürmek yerine öncelikle devlet/toplum olarak Anadolu'da varlığımızı koruma çabası öne çıkmıştır. Yeni Türkiye devletinin kurulması ve kapitalist Batı siyasi seçiminin kesinleşmesiyle anti-komünizm devletin yeni dünya görüşünün bir ilkesine dönüşmüştür. Türkiye seçimini tartışmaya yer vermeyecek bir biçimde yapmıştır. Yeni siyaset ve dünya görüşüne uygun olarak imparatorluk dönemi siyasi kadrolar ve dünya görüşleri tasfiye edilirken sosyalistlere yönelik tutuklama ve suçlamalarla muhalefet susturulmuştur. Osmanlı sonrası, yeni Türkiye devletinin kuruluşuyla Doğu ülkeleriyle, Orta Asya Türklüğü ve İslam ülkeleriyle bağımız kesilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, ABD'nin önderlik ettiği Batı cephe seçimine bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin başı çektiği cepheye karşı yerimiz ve rolümüzü yeniden tanımlamıştır. Türkçülük ve İslamcılık görüşü ABD yandaşlığı temelinde yeniden biçimlenmiştir. Yeni dönemde toplumlar arası ilişkilerde Türk kimliğinin askerî-siyasi özelliği anti-komünizm olmuştur. ABD/Batı yandaşlığıyla Doğulu, Türk ve Müslüman kimliğimiz arasında karşıtlık görülmemiştir. Doğu ile ilişkimiz Sovyetler Birliği karşıtlığı ve ABD yandaşlığıyla birlikte sürmüştür. Kemal Tahir'in Türkiye'nin yeri ve rolünü tartışması, I. ve II. dünya savaşları sonrası mevcut Batı siyasi seçimimiz ve dünya görüşleriyle karşıtlığı, dışarda görülmesi bu nedenledir. Batı içi bölünmede Rusya yandaşı Batı sosyalizmi ile ve ABD yandaşı Türkçülük ve İslamcılık dışında kendi bağımsız tutumu ve görüşü vardır. Türkiye'de mevcut Türkçü, İslamcı dünya görüşleri için geçmişte ve günümüzde sorun Batı dünya egemenlik düzenini aşan yeni ilişkilerin oluşturulması ve sürdürülmesi değildir. Sorun, Batı dünya egemenlik düzeni içinde etkili bir yer edinme sorunudur. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında da bu değişmemiştir. Batı sosyalizm anlayışını savunan sosyalistlerimiz için de bu durum geçerlidir. Sovyetler Birliği tasfiye olduktan sonra varlıklarını sürdürmede, sosyalizmi savunmada zorlanmışlardır.

Batı günümüzde kendi düzenine duyduğu güvenle kendi çıkarlarını ve geleceğini Batı-dışı toplumlardan ayırmıştır. Doğu ile Batı farklılığını ve çatışmasını mutlaklaştırarak savunmaktadır. Bu durumda Batıcılaşmayı/modernleşmeyi savunmadan kendilerini sağ veya sol, Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı olarak adlandıran kesimlerin askerî, siyasi, iktisadi düzeyde Batı'ya yandaşlık yapması mümkün olmuştur. Türkçülerimiz, İslamcılarımız kendileri gibi Batı yandaşlığına koşulan Batı-dışı farklı devletlerle Batı dünya düzeni içinde

etkili olma, yer alma çabası ve itişmesi içindedir. Bunda da başarılı, etkili olduklarını söylemek mümkün değildir, ama daha otoriter, keyfi, kaotik, şiddete dayalı mutlak bir düzen söz konusudur. Kemal Tahir'in Osmanlı/Doğu devrimciliği ve sosyalizm anlayışı mevcut dünya egemenlik düzeni karşısında günümüzde de önemini sürdürmektedir. Kemal Tahir bir Türk romancısı ve düşünürü olarak Doğu-Batı çatışması içinde dünyanın ve Türkiye'nin değişim yönü konusunda ufuk açıcı görüşlerin habercisi ve sözcüsüdür. Hocamız Baykan Sezer'in bir Kemal Tahir değerlendirmesiyle bitirelim: "Kemal Tahir, evrenselliğin yolunu, ulusal-evrensel ilişkisini en iyi biçimde kavramış, bunun örneklerini romanlarında vermiştir. Evrensel sanılan kalıpların uygulanmasıyla değil dünyayı ilgilendirir sözlerin sahibi olmakla evrenselliğin yakalanabileceğini göstermiştir."